

застосування на практиці у процесі формування культури спілкування підростаючого покоління. Оскільки сьогодні, коли процеси персоніфікації особистості об'єктивно стали причиною збільшення кількості комунікативних конфліктів, саме культура спілкування є важливим чинником суспільної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березюк О.С. Моделювання педагогічної ситуації як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями: Монографія. – Житомир: ЖДПУ, 2003. – 174 с.
2. Красовицький М.Ю. Непреходящее в педагогическом наследии А.С. Макаренко (взгляд из США) // Педагогіка. – 2001. – № 1. – С. 67 – 76.
3. Макаренко А.С. Педагогическая поэма // Сочинения: В 7 т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. Т.1.
4. Макаренко А.С. Пед. соч.: В 8 т. – М., 1983. – Т. 1.
5. Макаренко А.С. // Твори. – Т. 7. – С. 60 – 63.
6. Макаренко А.С. Проблема школьного советского воспитания // Соч.: В 7 т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – Т. 4 – С. 200 – 234.
7. Окса М. Універсальні цінності спадщини А. Макаренка і сучасність // Шлях освіти. – 1988. – № 1. – С. 12.
8. Стельмахович М.Г. А.С. Макаренко як учитель-словесник. // Українська мова і література в школі. – 1988. – № 3. – С. 70 – 74.
9. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: Навч. посіб. – 5-те вид., стер. – К.: Вікар, 2006. – 223 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

УДК 371.036

А.М. Уварова

Сумський державний педагогічний університет

А.С. МАКАРЕНКО ПРО МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ

У статті розглядається питання педагогічної майстерності в наукових роботах та практичній діяльності видатного вітчизняного педагога А.С. Макаренка.

The article focuses on the analysis of pedagogical creativity in scientific works and practical activity of the famous teacher A.S. Makarenko.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування середньої і вищої освіти в Україні, пошуку нових форм і методів роботи проблема професійної майстерності педагога не втратила своєї актуальності. У психолого-педагогічній, методичній літературі немає єдиного визначення цього поняття. **Аналіз актуальних досліджень.** Існують різні точки зору і щодо основи, обумовленості рівня педагогічної майстерності. Наприклад, Н.М. Тарасевич, В.С. Решетько вважають, що необхідний рівень професійної діяльності залежить від “комплексу особистих якостей”; З.Н.

Курлянд – від “творчості і рівня культури”; Ю.П. Азаров – від “взаємодії почуттів і техніки”; А.І. Щербакова підкреслює залежність майстерності від “наукових знань, умінь, навичок, якостей особистості”. Її точку зору поділяють Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, В.І. Загвязинський .

Неоднозначність існуючих підходів до тлумачення майстерності, її сутності, змісту, на наш погляд, пояснюється складністю та багатозначністю цього феномена, відмінністю теоретичних позицій його дослідників, наявністю в семантичному просторі інших різноманітних термінів і понять, які використовуються для опису високої якості педагогічної праці.

Мета нашої статті – з’ясувати зміст, сутнісні характеристики та шляхи формування педагогічної майстерності в наукових роботах А.С. Макаренка;. виявити її особливості у професійній діяльності видатного педагога.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи досвід своєї роботи, А.С. Макаренко зазначав, що педагогічна майстерність обумовлена перш за все рівнем професійної компетентності, а не уродженими особливостями, задатками людини. Педагогічна майстерність, яка ґрунтується на вміннях, на кваліфікації, на його думку, – це знання особливостей навчального процесу, вміння його побудувати і привести в рух: “Я на практиці переконався, що питання виховання вирішує майстерність, яка заснована на вмінні, на кваліфікації” [2, 236]. Антон Семенович вважав, що майстерність учителя не обов’язково потребує таланту, вона залежить від працездатності вчителя, від його енергії, від любові до своєї справи.

За глибоким переконанням А.С. Макаренка, оволодіння педагогічною майстерністю доступне кожному педагогу за умови цілеспрямованої роботи над собою: “Майстерність – це те, чого можна добитися, і як може бути відомий майстер-токарь, чудовий майстер-лікар, так повинен і може бути відомим майстром педагог... І кожний з молодих педагогів обов’язково буде майстром, якщо не залишить нашої справи, а наскільки він оволодіє майстерністю – залежить від власної наполегливості” [2, 243 – 244]. Майстерність учителя формується на основі практичного досвіду. Проте не кожний досвід стає джерелом професійної

майстерності. Таким джерелом є тільки праця, усвідомлена з точки зору її сутності, цілей і технології діяльності.

Учитель-майстер відрізняється від просто досвідченого вчителя перш за все знанням психології дітей і вмінням конструюванням навчального процесу. Знання психології дітей стає головним у структурі знань тих учителів, які чутко сприймають реакцію учнів на свої дії. Під час розробки уроку з конкретної теми майстри мають на увазі всю систему знань учня і той результат, який вони хочуть отримати через декілька років. Не випадково В.А. Сухомлинський писав “Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, – в самій дитині, в її ставленні до знань і до вас, учителя. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Турботливо збагачуйте цей ґрунт, без нього немає школи” [6].

Говорячи про педагогічну майстерність, Антон Семенович Макаренко зазначав, що в роботі вихователя є багато таких ознак майстерності, прямих звичок, засобів, які кожний педагог, кожний вихователь повинен знати. Педагогічна майстерність включає в себе знання всіх деталей виховного процесу, а також знання його організації. На його думку, вихована робота – перш за все робота організатора.

Велике значення серед значної кількості ознак майстерності А.С. Макаренко надавав організації власної поведінки вчителя і впливу її на учня, умінню “читати на обличчі дитини”, щоб дізнаватися за його виразом про деякі ознаки душевних рухів вихованця. Він вважав, що у практичній діяльності педагога не менш важливу роль відіграють такі “дрібниці”: як стояти, як сидіти, як підвестися зі стільця, з-за столу, як підвищити голос, усміхнутися, як подивитись” [2, 236]. За висловами вітчизняного педагога, ці дрібниці були вирішальними і в його діяльності. Для позначення цих явищ він увів поняття “педагогічна техніка”.

Під сутністю поняття “педагогічна техніка” А.С. Макаренко розумів відшліфованість прийомів педагогічного впливу, мистецтво постановки і розв'язання різноманітних завдань. Вона ідентифікується зі спеціальними вміннями педагога: мобілізувати учнів на інтенсивну пізнавальну діяльність, ставити питання, спілкуватися з колективом і окремою особистістю, вести спостереження, організувати колектив, володіти своїм

настроєм, голосом, мімікою, рухами. Він підкреслював: “Вихованець сприймає вашу душу і ваші думки не тому, що знає, що у вас у душі, а тому, що бачить вас, слухає вас” [2]. Педагогічну техніку А.С. Макаренка розглядав не як окремий чи підсобний фактор системи виховання, а як її стрижень.

Знаючи стан справ у педагогіці, А.С. Макаренко писав: “У нас не було педагогічної техніки, перш за все тому, що і слово “педагогічна техніка” ніколи не вимовлялось, і сама педагогічна техніка не спостерігалась і не досліджувалась. І це відбулося не тому, що про неї випадково забули, а тому, що традиційна педагогічна філософія вела свою роботу на шляхах, що вели осторонь педагогічної техніки” [4, 178]. Видатний педагог був переконаний у необхідності вивчення у ВНЗ педагогічної техніки, без оволодіння якою не може бути гарного вихователя-майстра.

А.С. Макаренко вважав, що педагогічна техніка – це “не мертва гра, а справжнє відбиття тих процесів, які відбуваються в нашій душі. А для учня ці процеси передають як гнів, обурення тощо”... “педагог не може грати. Не можна допустити, щоб наші нерви були педагогічним інструментом, не можна допустити, що ми можемо виховувати за допомогою наших сердечних мук, мук нашої душі. Адже ми люди. І якщо в будь-якій іншій спеціальності можна обійтися без душевних страждань, то це треба зробити й у нас. Але учню треба інколи продемонструвати муки душі, а для цього треба вміти грати” [3, 262].

Важливою складовою педагогічної техніки, на думку А.С. Макаренка, є слово вчителя, у якому педагог повинен передати всю палітру своїх почуттів, свого ставлення до певного явища, вчинку, поведінки учня від простого незадоволення до гніву, від простого заохочення до глибокого задоволення поведінкою вихованця: ”Треба вміти сказати це так, щоб вони (вихованці) у вашому слові відчули вашу силу, вашу культуру, вашу особистість” [2, 241]. Необхідність володіння словом А.С. Макаренко пояснює перш за все тим, що педагоги роблять багато помилок тому, що не вміють говорити з вихованцями, не дають їм можливості відчути волю, культуру, особистість педагога.

Крім того, відомий педагог зазначав, що мовлення справжнього вихователя-майстра повинно бути правильним, естетично виразним, емоційно насиченим. Педагоги не повинні припускати фривольного тону: зубоскальства, розповідання анекдотів, ніяких вільностей у мові, передражнювання, кривляння. В окремих випадках серйозних проступків можна припустити виявлення обурення, але тон повинен бути обов'язково виправданий серйозністю проступку. Водночас А.С. Макаренко застерігав: "Він (тон) ні в якому разі не повинен мати характеру піднесеності, постійної бурхливості, істеричної напруженості, яка завжди неприємно б'є в очі і яка загрожує при першій невдачі зірватися і перейти в розчарування" [1, 76].

Сам же Антон Семенович Макаренко "став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити "іди сюди" з 15 – 20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, в постаті і в голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене підійде або не почує того, що треба" [3, 262]. З цього признання вітчизняного педагога зрозуміло, що особливе місце серед умінь і навичок педагогічної техніки займає саме мовлення вчителя як один з найважливіших засобів виховання і взаємодії з вихованцями: правильна дикція, "поставлений голос", ритмічне дихання. Відомий педагог не уявляв собі майстерності без розумного приєднання до мовлення міміки й жестикуляції. Він стверджував, що не може бути гарним вихователем той, хто не володіє мімікою, хто не може надати своєму обличчю необхідного виразу або стримати свій настрій: "Вихователь повинен уміти організовувати, ходити, шуткувати, бути веселим, сердитим... повинен поводити себе так, щоб кожний рух його був виховуючим".

Серйозну увагу приділяв А.С. Макаренко у своїх роботах умінню вчителя свідомо управляти своїми почуттями, своїм психічним станом у кожній конкретній ситуації. Розуміючи роль позитивних емоцій в організації життя і діяльності вихованців, він вважав, що в дитячому колективі повинна бути "постійна бадьорість, ніяких похмурих облич, ніяких кислих виразів, райдужний настрій, саме мажорний, бадьорий, веселий" [5, 196]. Він пояснював, що мажор – це нормальний тон, це прояв внутрішнього впевненого спокою у своїх силах. Мажор вихователя

повинен проявлятися не в окремих, виняткових випадках, а в повсякденній роботі з учнями, він повинен створювати атмосферу дружелюбності, радості, довіри. Антон Семенович ніколи не дозволяв собі мати сумну фізіономію, зажурене обличчя, показувати свої неприємності й погане самопочуття дітям. Він без жалю звільняв чудових педагогічних працівників, які розводили сум. Педагог повинен завжди мати “парад на обличчі”, бути привітними, бадьорими, естетично виразними.

Отже, педагогічна техніка, яку започаткував А.С. Макаренко, є важливим елементом професійної майстерності вчителя. Вона нагадує педагогові про необхідність дбати не лише про сутність діяльності, а й про форму вияву своїх намірів, свого духовного потенціалу. Вона сприяє гармонійному поєднанню внутрішнього змісту діяльності вчителя і зовнішнього його вираження.

Рівень педагогічної майстерності, на думку А.С. Макаренка, обумовлюється й особистісними морально-вольовими якостями вчителя, серед яких слід відзначити чесність, порядність, урівноваженість, терпеливість, працелюбність, вимогливість до себе та інших, віра у свої сили, критичність і самокритичність, педагогічний такт.

А.С. Макаренко вважав, що не можна навчитися педагогічній майстерності, як і будь-якому мистецтву, тільки пройшовши спеціальний курс педагогічної науки. Він був переконаний: як би людина успішно не закінчила педагогічний ВНЗ, якою б талановитою вона не була, але якщо не буде вчитися на досвіді, ніколи не стане гарним педагогом. Навчити виховувати можна тільки безпосередньо в практичній діяльності, у педагогічному колективі в обстановці товарищескості й взаємодопомоги, уважного ставленні учителів одне до одного.

Висновки. Таким чином, педагогічна майстерність, на думку А.С. Макаренка, – це високе мистецтво навчання і виховання, що постійно вдосконалюється. Це сплав професійної компетентності, особистих якостей, педагогічних здібностей і вмінь учителя, досконалої педагогічної техніки. Майстром може стати кожен учитель тільки в гарному колективі, якщо йому будуть допомагати і він сам буде наполегливо працювати.

Змінюються економічні, політичні, ідеологічні та громадські ідеали, парадигми освіти і виховання підростаючого покоління, а ідеї

А.С. Макаренка й досвід його роботи, викладений у його працях, живуть і незмінно служать справі виховання молоді. Вони потребують подальшого більш глибокого вивчення і використання у практичній діяльності сучасного вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу// Твори: В 7 т. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 5. – 481 с.
2. Макаренко А.С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта// Педагогические сочинения: В 8 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 400 с.
3. Макаренко А.С. О моем опыте// Педагогические сочинения: В 8 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 400 с.
4. Макаренко А.С. Сочинения: В 8 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 1. – 368 с.
5. Макаренко А.С. Трудовое воспитание, отношения, стиль, тон в коллективе //Педагогические сочинения: В 8 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 400 с.
6. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Рад школа, 1969. – 247 с.